

KUR'AN'DA ZAMİRİN MERCIİNİ TESPİTTEKİ BAĞLAMSAL SORUN

Fatih TİYEK
Dr., K. Maraş Türkoğlu Anadolu İmam-Hatip Lisesi
ftiyek46@gmail.com

Öz

Kur'an'da daha çok kısaltma amacıyla kullanılan zamirlerin birçoğunun hangi ismin yerine kullanıldığı bağlamın da yardımıyla kolayca tespit edilebilmektedir. Ancak bu durum bütün zamirler için geçerli değildir. Hangi ismin yerine kullanıldığı kolayca tespit edilemeyen hatta bu hususta hakkında ihtilaf bulunan zamirler de bulunmaktadır. Bu tür zamirlerin merciini tespit hususunda bağlamın her zaman yeterli ve tek bir sonuca işaret ettiğini söylemek mümkün değildir. Hatta bazı örnekler vardır ki, dikkate alınan bağlamsal unsura göre ulaşılan sonuç değişmektedir. Bu tür örneklerde Kur'an'ın bağlamsal unsurlarıyla ilgili doğru ilişkilendirmelerin yapılamaması bazı unsurların dışarıda bırakılmasına veya ihmal edilmesine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda da merciin tespitinde en önemli yardımcı unsur konumundaki bağlam, problemin ana sebebi haline gelebilmektedir. Çözüm ise bağlamın ihtiva ettiği unsurlar ve Kur'an'ın metinsel özellikleri çerçevesinde titiz ve çok yönlü bir çalışmaya girişip doğru tespite katkı sağlayıcı bütün bağlamsal unsurları tespit ve dikkate almaktır.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Zamir, Bağlam, Anlam, İhtilaf

THE CONTEXTUAL PROBLEM IN DETERMINATION OF RECOURSE OF PRONOUN IN QURAN

Abstract

Most of the pronouns used usually for the purpose of abbreviation, according to which nouns are used can be fixed easily with the aid of the context in Quran. But this isn't current for all pronouns. There are also pronouns according to which nouns can't be easily fixed and there are disagreements about this point. In the point of determining the reference of such pronouns, it is not possible to say that context is always sufficient and points out unique conclusion. There are even some examples that, achieved result varies according to considered contextual elements . In such instances, not making the correct association about contextual elements of the Qur'an leads to the exclusion or negligence of some elements. Consequently the context which is the most important support to detect the reference of pronoun, may become a main source of problems. Solution is to make a meticulous and versatile study with in the framework of the elements contained in the context and the textual features the Qur'an; by this way to detect contextual elements that contribute to correct detection and take all into account.

Keywords: Quran, Pronoun, Context, Meaning, Disagreement

Giriş

Kavramlara ve nesnelere işaret etmek üzere açık isimlerin kullanılışı kadar bunların yerine aynalarına işaret eden zamirlerin kullanılışı da her dilde var olan bir gerçekliktir. En kısa tanımıyla ismin yerini tutan kelimeler olan zamirler, bazen metin içinde birbirini takip eden cümlelerde bir ismin tekrarının gerektiği durumlarda mükerrer olanların yerine kullanılırken bazen de metin içinde geçmeyip muhatabın zihninde var olan bir ismin yerini tutmak üzere kullanılır. Kullanılış sebebi her ne olursa olsun her iki kullanımda da zamirin ifade ettiği anlam, yerini aldığı ismin ifade ettiği anlamın aynıdır.¹ Bu yönüyle zamirler esasında çift anlamlı kelimelerdendir. Bu anlamlardan biri zamirin her zaman taşıdığı kendi anlamı, biri de kendisine içinde bulunduğu bağlamın yüklediği temsil anlamıdır. Zamirlerin her zaman taşıdıkları kendi anlamları herkes tarafından bilinmesine karşın içinde buldukları bağlamdan kazandıkları anlamlarının tespitinde zaman zaman problemler yaşanabilmektedir.

Kur'an da mesajını insanlara ulaştırmada insanlar tarafından bilinen ve kullanılan bir dil olan Arapçayı kendisine vasıta yaptığından isimleri temsil eden zamirlere onda da rastlanılmaktadır. Mesajın insanlara ulaşmasında Arapçayı en güzel şekilde kullanan Kur'an, dilin önemli bir unsuru olan zamirleri de yerli yerinde ve etkili bir şekilde kullanmıştır. Diğer metinlerde olduğu gibi Kur'an'da da zamirlerin kullanımında amaç kesinlikle metni veya sözü gizemli hale getirmek değildir. Bu zamirlerin kullanımında ifadeler arasında bağ kurma, iltibas (karışıklık/belirsizlik) önleme, ifadeleri tekit etme ve etkili kılma gibi amaçlar² gözetilse de asıl amaç, mesajın sunumuna zarar verici gereksiz tekrarlardan kaçınmak ve kısaltma yapmaktır. Örneğin *أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا* (el-Ahzab 33/35) ayetindeki *هُم* zamirinin yerine açık isim getirilseydi cümle yirmi beş kelimedenden oluşacaktı. Burada anlam zamirle tamamlandığından dolayı açık isim kullanılmamış ve kısaltma yapılmıştır.³

Cümlede daha çok kısaltma yapmak amacıyla kullanılan zamirlerin karşıladığı, yerine kullanıldığı, medlül isme ise zamirin mercii denir. Zamirin mercii, zamirle ifade edilen isim olması hasebiyle, mercii tespit edilmesi veya edilememesi doğrudan anlama etki eden önemli bir husustur. Bu bakımdan zamirler, anlam ihtimallerine yol açmaları bakımından birer mihenk taşıdırlar. Çünkü zamirler, zahir ismin yerini almaları yönüyle mübhem; farklı mercilere dönmeye muhtemel olmaları yönüyle de müşkil

¹ Zekeriya Pak, "Meâllerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri ve Anlam ve Dil Estetiği Açısından Yol Açtığı Problemler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, Ankara 2007, DİB Yayınları, Cilt II, s. 444.

² İsmail Aydın, *Kur'an Mübhemleri Olarak Zamirler*, İzmir 2012, Tıbyan Yayıncılık, s. 30-37.

³ Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, (Ta'lik: Mustafa Dib el-Buga), Beyrut 2002/1422, Dâru İbn Kesir, , Cilt I, s. 597.

özelliklere sahiptirler.⁴ Sözün bağlamında zamirlerin hangi isme veya kavrama işaret ettiği çoğu zaman kolaylıkla tespit edilebilmekle birlikte bazen bu hususta bir kapalılık ve ihtilaf olabilmektedir. Bu kapalılık ve ihtilaf da cümlelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Vahyin nüzulüne tanık olanların ayetlerde ifade edilen kişiler ve diğer konular hakkında fazla soru sormamalarından anlaşılacağı üzere vahyin ilk muhatapları nezdinde zamirin mercii gibi mübhem bırakılan ifadelerin medlullerinin bilinmesi genellikle problem olmuyordu. Bu durumu vahiy sürecinde karşılıklı muhatapların bilinmesinin, vahyin bu muhatapların hayatlarının hemen her safhasını içine almasının ve bilinen durumlar ve şahıslara işaret etmesinin doğal bir sonucu kabul etmek gerekir.⁵ Ancak ilk muhataplar tarafından neyi ve kimi karşıladığı bilinen bu zamirlerin sonraki muhataplar tarafından bilinirliğinin bu kadar yüksek düzeyde gerçekleştiği söylemek mümkün değildir. Öyle ki, anlama ve yorumlama açısından Kur'an'da geçen zamirler mübhemât'tan sayılmış⁶ ve doğru bir sonuç için medlullerinin tespiti amaçlanmıştır.

Doğrudan anlama etki eden tespit çalışmalarında her bir zamirde aynı sonucu ulaşıldığını iddia etmek tarihi süreçteki göstergelere aykırı bir yaklaşımdır. Çünkü mercii'nin tespiti bakımından Kur'an'daki bütün zamirler aynı değildir. Bu noktada zamirleri üç gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup mercii kolaylıkla tespit edilebilen, kullanılan zamirin kimi veya neyi ifade ettiği ile ilgili herhangi bir ihtilafın söz konusu olmadığı zamirlerdir. "Biz onu Kadir gecesinde indirdik" (el-Kadr 97/1) ve "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" (el-Enbiya 21/207) ayetlerindeki zamirler bu türden zamirlerdir. Zira bu iki ayetteki zamirlerin kime ve neye işaret ettiği bariz bir şekilde bilinmektedir. Kur'an'daki zamirlerin çoğunluğunu bu gruba dahil etmek mümkündür.

İkinci grubu oluşturanlar ise, mercii hususundaki farklı ihtimallerin aynı sonuçta birleştiği zamirlerdir. Bu tür zamirlerde de tercih edilen farklı ihtimaller aynı sonuçta birleştiğinden anlama ve yorumlama hususunda bir olumsuzluk söz konusu olmamaktadır. Örneğin "fe evhâ ilâ abdihi mâ evhâ"⁷ ayetinde vahyedenin Allah mı, Cebrail mi olduğuna dair farklı tercihler anlamayı çok da etkilememektedir. Zira vahyedenin Cebrail olduğunu kabul edenler de asıl vahyedenin Allah olduğunu ve Cebrail'in ise Allah'ın kendisine verdiği görevi yerine getirdiğini kabul etmektedir.

Üçüncü grup ise mercii hususundaki ihtilafın doğrudan anlama ve yorumlamaya etki ettiği, tercih edilen ihtimallere göre anlamın önemli

⁴ Aydın, s. 161.

⁵ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara 2008, Ankara Okulu Yayınları, s. 167-173.

⁶ Bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1997, TDV Yayınları, s. 186.

⁷ *Ve kuluna vahyedeceğini vahyetti* (en-Necm 53/10); Benzer ihtimaller el-A'râf 7/123 ve el-Enfâl 8/50. ayetlerde de bulunmaktadır.

değişikliklere uğradığı zamirlerden oluşmaktadır. Asıl üzerinde durulması gereken ve merciini tespit ile ilgili ilke ve yöntemler ortaya konması gereken zamirler de bu gruptakilerdir. Çünkü keyfilik, yanlış anlama, rasyonalizasyon, kişisellik gibi olumsuzluklar bu tür zamirlerde daha çok görülmektedir. Zamirin kullanılması ve icra ettiği görev bakımından Kur'an gibi söylenme zamanı ile söylenene muhatap olma zamanının değiştiği ifadeler için bu türden olumsuzlukların giderilmesinde ve kastedilenin kim veya ne olduğunun tespitinde bağlam önemli bir unsurdur. Zira bağlamın, "bir kelime, ifade veya görüngünün anlamını belirlemede katkısı olan koşulların tümü" veya "bir olay ya da ifadenin anlamını oluşturan ve içerimini belirleyen olgusal, kavramsal veya dizgesel çerçeve"⁸ şeklindeki tanımından da anlaşılacağı üzere o, Kur'an çerçevesinde birçok unsuru ihtiva etmektedir. Mesajına örtük bir şekilde etki eden dolayısıyla da muhatap konumundaki kimsenin de bilmesi gereken eksilteli (tamamlayıcı) bilgiler, Arap dili ile ilgili özellikler, konuları ve aralarındaki münasebet, genel amaç, ayetlerin hem cümle, hem bilgi hem de birbirini tamamlama ve açıklama yönünden bütünlüğü, temel ilke ve prensipler, nüzul sebebi başta olmak üzere mesajın oluşumuna dolaylı olarak etki eden zaman ve mekân faktörleri, mesaj içerisindeki kelime ve kavramlar arası ilişkiler bu unsurlardandır. Bütün bunlar, doğru anlamının gerçekleşmesine katkı sağlayan yardımcı unsurlardır. Bu bakımdan bağlama dâhil olan bu unsurlardan ne kadar çoğu tespit edilip bunların ne kadar hakkında bilgi sahibi olunursa amaçlanan anlamaya da o kadar yaklaşmış olur. Çünkü bütün bu unsurlara ait doğru bilgi, muhatap ile mesaj arasındaki zamansal, mekânsal farklılığı ortadan kaldırmakta, kişisellikten ziyade objektifliğin hâkim olmasına katkı sağlamaktadır.

Muhatap tarafından bilinmesi gereken ya da bilindiği düşünülen zamansal, mekânsal ve bilgisel ortaklıktan dolayı kullanılan zamirlerin merciinin tespitinde yukarıda da belirtildiği üzere bağlam önemli bir unsurdur. Ancak şu gerçek unutulmamalıdır ki bağlam da sınırları belli, tekdüze ve somut bir unsur değildir. Bazı durumlarda birden çok anlamı desteklemektedir. Dolayısıyla neyi ve kimi işaret ettiği ile ilgili ihtilafın sözü konusu olduğu zamirlerde "*bağlam her durumda ve şartta tespitini en önemli yardımcı unsurudur*" demek yeterli olmamaktadır. Bağlamın birçok unsuru ihtiva etmesi hangi unsurun hangi çerçevede katkısının olduğunun sorgulanmasını gerektirmektedir. Tek birini esas alıp diğerlerini ihmal etme yerine hangi ayette hangi bağlamsal unsurun katkısının olduğu iyi analiz edilmelidir. Aksi tavır ise, anlama hususunda problemlere sebep olmaktadır. Çünkü bağlam ile Kur'an ayetlerinin anlaşılması basit bir ilintileme değildir. Zira Kur'an, nüzul ve metinleşme süreci bakımından hem metin içi ilişkiler ağı olarak kabul edilen iç bağlama dair unsurları hem de metin dışı ilişkiler ağı olarak kabul edilen dış bağlama dair unsurları ihtiva

⁸ Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul 1992, Ağaç Yayıncılık, s. 46.

etmektedir. Ayet bütünlüğü, pasaj bütünlüğü ve konu bütünlüğü iç bağlama dair unsurlar olarak; vahyin tarihi ve kültürel şartları ise dış bağlama dair unsurlar olarak zamirin merciiini tespitte önemli katkı sağlamaktadır.

Bütün bunların yanında Kur'an ile ilgili bağlamsal çerçevenin çizilmesi gayretinde dikkat edilmesi gereken hususlar da bulunmaktadır. Tercih edilen görüşe göre birden çok ihtimalin gündeme gelmesine sebep olan bu hususlar ile ilgili doğru bilgi bağlamsal unsurlarla ilgili sağlıklı değerlendirme ve tespitte katkı sağlayacaktır. Bu özellikler şunlardır;

1- Kur'an, nüzulü itibariyle sözlü bir metin olması ve bu sözlü hitabın olduğu gibi yazıya geçirilmesi sebebiyle üslup olarak yazılı metin karakteristiklerini değil daha çok hitabet biçimi özelliklerini taşımaktadır.⁹ Metin kurgusu itibariyle farklı zamanlarda, farklı mekânlarda, farklı konularda ve farklı topluluklara hitaben nazil olan Kur'an'da ana tema bir başlık altında konu bütünlüğü içerisinde giriş, gelişme ve sonuç dizaynıyla sunulmaz.¹⁰ Bu yüzden de yazılı metinlerde önemli olan sözün akışını ve bütünlüğünü bozmama Kur'an gibi sözlü anlatımlarda çok önemli değildir. Bu tür metinlerde ortamla irtibatından dolayı (ortak bağlam bilgisinden dolayı) birinci ve ikinci tekil kiplerinin sürekli değişmesi problem teşkil etmez.¹¹ Bu durum sebebiyle ondaki ayetlerin öncesi ve sonrasıyla ilişkisi mutlak değildir. Bazı ayetlerde bu ilişki söz konusu iken bazı ayetler müstakil olabilmektedir. Ancak nüzul süreci tamamlandıktan sonra parçalar halindeki vahiylerin bir metin olarak bir araya getirilmesi ve standart bir biçime kavuşturulması ihtiyacı ortaya çıkmış,¹² bunun sonucunda da Hz. Ebubekir döneminde, sözlü hitap şekliyle nüzulü sırasında yazılan vahiy, toplanarak kitap haline getirilmiştir. Bu açıdan nüzul dönemi itibariyle Allah ile insan arasındaki sözlü iletişim tamamlanmış ve Kur'an'ın kitap haline getirilmesiyle de kitabi iletişim başlamıştır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Kur'an'ın kitabi iletişim vasıtasıyla verdiği mesaj, bir yazarın okuyucu kitlesini esas alarak belli bir düzen içerisinde verdiği mesajdan ziyade, monolog veya diyalog şeklinde gerçekleşen bir konuşmanın yazıya geçirilmiş şekliyle verdiği mesaja benzemektedir.¹³ Dolayısıyla Kur'an'ı anlama ve tefsir çalışmalarında O'nun hem nüzul süreci hem de nüzul sürecinden sonraki kitabi boyutu birlikte göz önünde bulundurulmalıdır. Kur'an'la ilgili bu iki husustan birinin ihmal edilip diğerinin öne çıkarılması müfessirler arasında farklılıklara sebep olmakta hatta müfessirleri yanlış yorumlamalara götürebilmektedir. İşte zamirin merciiini tespitteki farklı tercihlerin en önemli sebeplerinden biri de

⁹ Mustafa Ünver, "Kur'an'ı Anlamada "Söz" Merkezli Bir Vasatın Rolü", *İslamiyat VI*, Sayı 1, Ankara 2006, s. 151.

¹⁰ Düccane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul 1999, Kitabevi, s. 17.

¹¹ Ünver, s.154.

¹² Ömer Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara 2004, Kitabiyat, s. 45.

¹³ Zekeriya Pak, *Allah İnsan İletişimi*, Ankara 2005, İlahiyat, s.147-149.

burada dikkat çekilen Kur'an'ın nüzul dönemi ile sonrasındaki durumu arasındaki farkın gereği gibi değerlendirilmemesidir.

2- Kur'an ayetlerinin Mushaftaki tertibi tevkifidir, yani vahye dayanmaktadır. Çünkü bizzat Hz. Peygamber gelen her ayetin hangi ayetlerden önce veya sonra yazılacağını vahiy kâtiplerine emretmiştir.¹⁴ Farklı zaman ve mekânlarda nazil olsa da tertibi Hz. Peygamberin talimatına dayanmaktadır. Dolayısıyla da ayetler arasındaki irtibat mutlak değildir. Bazı ayetlerin öncesi ve sonrasıyla irtibatı olmasına karşın bazıları ara cümle fonksiyonu icra edebilmektedir. Bu yüzden zamirin merciini tespit girişiminde bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

3- Kur'an ayetleriyle ilgili dış bağlam olarak kabul edilebilecek tarihi ve kültürel şartlara ışık tutucu mahiyette genel ve özel nüzul sebepleri bulunmaktadır. Bu yüzden nüzul sebebine ve ortamına ilişkin rivayetler sayesinde kazanılacak donanım, Kur'an'ın bize yönelik mesajının ne olduğunu, bizden ne gibi taleplerde bulunduğunu doğru anlamaya katkı sağlayacaktır. Vahyin nüzul ortamında Allah'ın kime ne buyurduğu, ayrıca ne zaman, nerede ve neden buyurduğu gibi sorulara cevap vermemizi mümkün kılacaktır. Bunun için de Kur'an'ı en başta metin-ötesi büyük bağlamında, yani tarihsel-kültürel art alanında okumak gerekir. Çünkü Kur'an salt metin içi dar bağlamında okunduğu takdirde, "anlam" sadece lafızda aranacak bu da yanlış sonuçlara sebep olabilecektir.¹⁵ Aynı durum zamirin merciini tespit de geçerlidir. Bazı zamanlarda tespit çalışmalarında metnin arka planına da vukufiyet gerekeceği unutulmamalıdır.

4- Kur'an, cümle, anlam ve içerik bütünlüğü gibi iç tutarlılıklara ilişkin unsurları ihtiva etmektedir. Yani onda geneline hakim olan bir bütünlük bulunmaktadır. Kur'an'ı anlama ve yorumlamada mutlaka dikkate alınması gereken bu bütünlük, iki kapak arasındaki nassların cümle bütünlüğünü, bilgi bütünlüğünü, parçaların birbirlerini tamamlamasını ve birbirinin açıklamasını ihtiva etmektedir.¹⁶ Dolayısıyla "bir bütün olarak Kur'an'ı Kerim" tabiri ile onun tüm özelliklerini, yanlarını ve bütünlüğüne ait vecheleri ve bunlar arasındaki ilişkileri kucaklayan, kendisinin hususî, mu'cîz vahiy mahsulü karakterini belirleyen tastamamlık, kendi iç kesinliği ve bunların tümünün oluşturduğu bir sistem kastedilmektedir.¹⁷ Bu da zamirin merciini tespit ulaşılan sonucun Kur'an'ın başka bir yerindeki ayet ve içeriğine aykırı olmamasını gerektirmektedir.

¹⁴ Bedreddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Thk: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1957/1376, Cilt I, s. 256.

¹⁵ Mustafa Öztürk, *Meal Kültürümüz*, Ankara 2008, Ankara Okulu Yayınları, s.22-23 ve 29.

¹⁶ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul 2006, Ensar Neşriyat, s. 123.

¹⁷ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, İstanbul 2008, Şule Yayınları, s. 207.

5- Kur'an'ın kendine has konuları ele alış tarzı vardır. Onun konuları ele alma hususunda dikkat çekici özelliklerinin başında konuları iç içe işlemesi gelmektedir. O, daima fizik ve metafiziği, gayb ve şehadeti, ahlak ve ahkamı, iktisat, itikat ve siyaseti, toplumsal ve bilimsel konuları birbiri içine katarak ele almaktadır. Konular arasında kendine has gezintiler ve sıçrayışlar yapmaktadır.¹⁸ Bu yönüyle "Kur'an, te'lif eserlerden tamamen farklı bir yapıdadır. Onda konular, bölümler, ana başlıklar ve alt başlıklar altında işlenmez. Öyleki değil bir ayet grubu bazen bir terkip bile birkaç hedef gözetebilmektedir. Bundan dolayı Kur'an'daki birçok ayetin sadece bir konuya münhasır kılınması çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Bütün parçalar hem buldukları mana çerçevelerinde, üzerlerine düşeni yapmakta hem de Kur'an manzumesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini sürdürmektedir."¹⁹ Dolayısıyla zamirin mercii hususunda konuların işlenmesine ilişkin bu özelliği dikkate alınmalıdır.

6- Bilindiği üzere Kur'an, ele aldığı birçok konuyu farklı bağlamlar arasında bölerek ve Kur'an'ın değişik yerlerine serpiştirerek sunmaktadır. O, bir yerde kısa ve özlü bir biçimde ele aldığı konuyu başka yerlerde tafsilatlı olarak açıklamaktadır.²⁰ Konuların sunumunda böyle bir yöntemi takip etmesi hem özet olarak geçen ayetlerde hem de ayrıntılı olarak üzerinde durulan ayetlerde bağlam gereği amacın gerçekleşmesidir. Bu yüzden onun herhangi bir konu hakkındaki görüşünün ortaya konmasında hiçbir ayet dışarıda tutulmamalıdır.

Bütün bu hususların birden çok ihtimale kapı aralayacak mahiyette olması zamirin mercii tespit hususunda anlayan ve yorumlayanın dikkatli olmasını gerektirmektedir. Zira bu hususlarda kişiler arasındaki bilgi farklılığı doğal olarak zamirin mercii tespitinde ihtilaflara yol açmaktadır. Çünkü müfessirin sahip olduğu bilgi birikimi ve seviyesi hem Kur'an'a yaklaşım tarzını hem de Kur'an'ı anlayış ve kavrayış gücünü önemli ölçüde etkilemektedir.²¹ Aralarındaki bilgi farklılığı sebebiyle anlayan ve yorumlayandan biri bütün bağlamsal unsurlara vakıf olurken; diğeri bu vukufiyeti yakalayamamaktadır. Aynı şekilde biri hem iç bağlamı hem de dış bağlamı dikkate alırken diğeri bunlardan sadece bir kısmını dikkate alabilmektedir. Bu da doğal olarak tercih farklılıklarına yol açmakta ve zamirin mercii ile ilgili birden çok ihtimali gündeme getirmektedir.

Bu tercih farklılıkları ve ihtimalli durum ise zaman zaman anlama problemlerine sebep olmaktadır. Problemin boyutu birçok örnek arasından seçtiğimiz şu örnekler çerçevesinde daha net ortaya çıkacaktır. İlk örneğimiz Hûd Suresi 11/35. ayetidir:

¹⁸ M. Halil Çiçek, *Kur'an Nasıl Bir Kitaptır*, İstanbul 2007, Beyan Yayınları, s. 43.

¹⁹ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul 1996, Şule Yayınları, s. 155.

²⁰ Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 157.

²¹ Halis Albayrak, *Tefir Usulü*, İstanbul 1998, Şule Yayınları, s. 152-153.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرِيَهُ فَلْإِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيٌّ مِّمَّا تُجْرَمُونَ

Yoksa onlar: “ Onu o uydurdu mu” diyorlar. Deki “Eğer onu ben uydurduysam, suçu bana aittir ve ben sizin işlediğiniz suçlardan uzağım.”

PROBLEM	Hz. Nûh ve kavmiyle ilgili bilgiler verilen ayet grubunun içinde yer alan bu ayetin ifade ettiği anlam hususunda üç farklı ihtimal söz konusudur. ²²		
	BİRİNCİ İHTİMAL	İKİNCİ İHTİMAL	ÜÇÜNCÜ İHTİMAL
İHTİMALLERE GÖRE ANLAM	“Yoksa Nûh’un kavmi: “Bu vahyi Nûh uydurdu mu diyorlar?” Ey Nûh, onlara de ki: “Eğer uydurduysam günahı bana aittir. Fakat ben sizin işlediğiniz günahattan uzağım.	“(Ey Muhammed!) Yoksa “Onu (Kur’an’ı) kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: Eğer uydurduysam günahım bana aittir. Fakat ben sizin işlediğiniz günahattan uzağım	“(Ey Muhammed) bu (kassayı) uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer onu ben uydurduysam bunun günahı bana aittir. Ama ben sizin işlediğiniz günahattan uzağım.
ANLAMIN AÇIKLAMASI	Ayetteki يَقُولُونَ fiilinin faili Nuh kavmi, افْتَرَى fiilleriyle فُلْ fiilinin faili ve mütekellim zamirlerinin merci Hz. Nuh ve افْتَرَى fiilin sonundaki hu (•) zamirinin merci ise Hz. Nuh’un ilettiği mesajdır.	Ayetteki يَقُولُونَ fiilinin faili Mekke müşrikleri, افْتَرَى fiilleriyle فُلْ fiilinin faili ve mütekellim zamirlerinin merci Hz. Muhammed ve افْتَرَى fiilin sonundaki hu (•) zamirinin merci ise Kur’an-ı Kerim’dir.	Ayetteki يَقُولُونَ fiilinin faili Mekke müşrikleri, افْتَرَى fiilleriyle فُلْ fiilinin faili ve mütekellim zamirlerinin merci Hz. Muhammed; افْتَرَى fiilin sonundaki hu (•) zamirinin merci ise Nuh kıssasıdır.
ANLAMIN SEBEBİ	Ayetin içinde bulunduğu dilsel bağlamda 25. ayetten başlanıp 48. ayete kadar Hz. Nuh’un gönderilmesi, kavmine tebliği, kavminin Hz. Nuh’a karşı tavrı ve bunun neticesinde uğradıkları Nuh tufanından bahsedilmesi ²³	Ayet içinde bulunduğu ayet grubunun bir parçası olmayıp bir ara cümle olup sadece bu kıssayla değil Kur’an’ın tamamıyla alakalı Mekkeli müşriklerin itirazına bir cevap niteliği taşımaktadır ²⁴	Ayet içinde bulunduğu ayet grubunun bir parçası olmayıp Hz. Nuh kıssasıyla alakalı Mekkeli müşriklerin itirazına bir cevap niteliği taşımaktadır. Buna göre ayet kıssayı te’kid ve gönüllere yerleştirmek için getirilmiş bir ara cümledir ²⁵

²² Bkz. Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib İbn Atıyye el-Endelüsi, *el-Muharrerü'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz* (Thk: Abdusselam Abdussafi Muhammed), Beyrut 1993, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Cilt III, s.167.

²³ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Beyrût 2005, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Cilt XII, s. 56

²⁴ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî, *Cami'u'l Beyan an Te'vili'l-Kur'an*, Beyrût 2002, Daru'l-A'lam-Daru İbn Hazm, Cilt XII, s.42; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, İstanbul trs., Dersâdet, C.II, s.14

²⁵ Bkz. Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Muhtasar Kur'an'ı Kerim Tefsiri* (Haz: Bekir Karlığa), İstanbul 1990, Çağrı Yayınları, Cilt XI, s.1040; el-Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, İstanbul 1986, İnsan Yayınları, Cilt II, s.365; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (Çev: Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk), İstanbul 1999, İşaret Yayınları, Cilt I, s.430.

Görüldüğü üzere tefsir kaynaklarındaki yorumlar 35. ayeti, 25. ayetten başlayıp 48. ayete kadar devam eden Nuh kıssasının bir parçası olarak kabul edip etmemeye göre değişmektedir. Esasında ayet bu konumuyla açıkça ne Hz. Nuh'a ne de Hz. Muhammed'e işaret etmektedir. Müfessirleri yukarıda belirttiğimiz kanaatlere ulaştıran en önemli husus 25 ila 48. ayet arasındaki pasajın bir bütün olup olmaması hakkındaki kabule dayanmaktadır. Baştan itibaren yazıya geçirilmiş olan ve belli bölümlere, alt başlıklara ayrılan bir metinde olması mümkün olmayan böyle bir ihtilafın Kur'an'da bulunması O'nun 23 yıllık süre zarfında peyderpey indirilmiş sözlü bir metin olmasından kaynaklanmaktadır.²⁶ Buna göre ayetteki farklı anlamlara ihtimali olan zamirlerin medlullerinin tayininde temel etken bağlam olmaktadır. Zira her üç ihtimalde de temel dayanak bir bağlamsal unsurdur. Çünkü anlama ilkinde ayetin öncesi ve sonrasıyla irtibatını ifade eden siyak-sibaka, ikinci ve üçüncüsünde ise Kur'an'ın nüzul süreci ve ortamına dayanmaktadır.

Kur'an'ın nüzul ve metinleşme süreci her iki tercihin de doğruluğunu desteklemektedir. Onun konuları ele alış tarzı bakımından bu ayetin öncesi ve sonrasındaki ayetlerin bir parçası olması da ara cümle olması da mümkündür. Dolayısıyla doğrunun tercihinde başka bir dayanağa ihtiyaç duyulmaktadır. Ayetin içeriği bu ihtiyaca cevap verici mahiyettedir. Çünkü ayet, içerik olarak öncesi ve sonrasındaki ayetlerden ayrılmaktadır. Zira 34. ayete kadar ağırlıklı olarak Hz. Nuh ile kavmi arasındaki mücadele karşılıklı diyaloglarla anlatılmaktadır. 36. ayetten itibaren ise, artık haklarında hüküm kesinleştiğinden, geminin yapımından tufanın sonuna kadarki süreç anlatılmaktadır. Yani 35. ayet iki farklı içeriğin ortasında bulunmaktadır. Bu da ayetin Hz. Nuh ve kavmiyle ilgili kıssanın bir parçası olmadığını kabule önemli bir dayanaktır.

Bu konudaki ikinci örneğimiz ise eş-Şems 91/15. ayettir: وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا

PROBLEM	وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا			
	BİRİNCİ İHTİMAL	İKİNCİ İHTİMAL	ÜÇÜNCÜ İHTİMAL	DÖRDÜNCÜ İHTİMAL
İHTİMALERE GÖRE ANLAM	Allah (onları cezalandırmanın sonucundan korkmaz.	Şaki (işlediği suçun) cezasından korkmuyordu.	Hız. Salih (tebliğinden sonra) uyarmasının sonucundan korkmaz.	Semud kavmi (işledikleri suçun) cezasından korkmuyordu.

²⁶ Bkz. Fatih Tiyek, "Zamirlerin Mercii İle İlgili İhtilafların Tefsire Etkisi", KSÜ SBE, Kahramanmaraş 2008, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.19.

ANLAMIN AÇIKLAMASI	Fiilin faili Allah Teâlâ'dır. Buna göre ayet yaptığından dolayı hiç kimsenin Allah Teala'ya hesap soramayacağına ifade etmektedir ²⁷	Fail Semud kavminden deveyi kesen Şakidir. Ayet, deveyi kesenin "azgınlığından, bedbahtlığında n dolayı işlediği suçun cezasından korkmuyordu" tavrını ifade etmektedir ²⁸	Fail Allah'ın Rasulü Hz. Salih'dir. Buna göre ayet Hz. Salih'in peygamberlik görevini yaptığından dolayı onların başına geleceklerden ve uyarmasının sonucundan korkmayacağını anlatmaktadır. ²⁹	Fail Semud kavmidir. Bu durumda ayet Semud kavminin Allah'ın yarattıklarına karşı merhametsizliklerinin, O'nun intikamından korkmadıklarını ve dolayısıyla O'na gerçekten inanmadıklarını göstermektedir. ³⁰
ANLAMIN SEBEBİ	Anlamla ilgili birinci ihtimali gerekçesi iç bağlamdır. Zira Ayetin içerisinde bulunduğu bağlamda Allah ismi geçmese de bu tercihte bulunmaya dayanak olabilecek رَبِّ kelimesi bir önceki ayette geçmektedir.	Her üç ihtimalde de anlamın gerekçesi iç bağlamdır. Zira Bu ayetin öncesinde 11. ayetten başlanarak Semud kavminin peygamberi yalanlaması, Semud kavminden bir şakinin Hz. Salih'in uyarısına rağmen Allah'ın ayeti konumundaki dişi deveyi kesmesi ve Allah'ın günahlarından dolayı onları cezalandırmasının anlatılmasıdır.		

Surenin son ayeti olan bu ayetin bu şekilde birden çok ihtimale uygun şekilde anlaşılmasında, en önemli unsur hiç şüphesiz ayetin içinde bulunduğu bağlamdır. Zira bu ayetin öncesinde 11. ayetten başlanarak Semud kavminin peygamberi yalanlaması, Semud kavminden bir şakinin Hz. Salih'in uyarısına rağmen Allah'ın ayeti konumundaki dişi deveyi kesmesi ve Allah'ın günahlarından dolayı onları cezalandırması anlatılmaktadır. Bu bağlam içerisinde zamirin mercii olması muhtemel olan

²⁷ Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve l'râbuhu*, Beyrut 1988, Âlemü'l-Kütüb, Cilt V, s.333; Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakâyiku't-Te'vil*, (Thk: Muhammed eş-Şa'aar), Beyrut 1996, Daru'n-Nefâis, Cilt IV, s.529; Muhyiddin ed-Derîş, *l'rabu'l-Kur'an-ı Kerim ve Beyânuhu*, Beyrût 1992, Daru İbn Kesir, Cilt X, s.498-499; es-Sâbûnî, III, s.567; el-Mevdudî, VII, s.136; Muhammed Abduh, *Tefsiru Cüz'i Amme*, Kahire 1904, Matbaatu Bulak el-Emiriyye, s.98 (Fotokopi nüsha).

²⁸ Bkz. ez-Zeccâc, V, s.333; Fahrudîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Kahire trs., el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Cilt XXXI, s.194-195; ed-Derîş, X, s.498-499; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul trs., Azim Dağıtım, Cilt IX, s.248-249; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988-1991, Yeni Ufuklar Neşriyat, Cilt X, s.495.

²⁹ Bkz. ez-Zeccâc, V, s.333; er-Râzî, XXXI, s.194-195; ed-Derîş, X, s.498-499; Elmalılı, IX, s.248-249; Ateş, X, s.495.

³⁰ Esed, III, s.1274; Ayrıca bkz. Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul 2004, Bayraklı Yayınları, Cilt XXI, s.162.

“Allah ismi dolaylı olarak (rab ismi geçmektedir), Allah'ın resulü, en şaki ve Semud isimleri ise doğrudan bu ayetten önce geçmektedir. Müfessirler tarafından yapılan açıklamalarda da görüleceği üzere “yapılan işin sonucundan korkmama” fail olarak belirtilen bütün isimlerin tavırlarına uygun düşmektedir. Dolayısıyla zamirin merciiinin tespitinde iç bağlamın tek dayanak olarak kabul edilmesi durumunda dört ihtimalin de kabulü önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Bu örnek doğru anlamın tespitinde ve tercihinde iç bağlamın tek başına yeterli olmadığını açıkça göstermektedir. Bu yüzden doğru tercihin tespiti noktasında başka unsurlara da ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaca cevap verecek ilk unsur dilbilimsel analizdir. İkincisi ise bir tercihi diğerlerinin önüne geçirecek ilave bilgi olup olmadığının sorgulanmasıdır. Dilbilimsel açıdan “merciide aslanan zamire yakın olmaktır” ilkesi³¹ önemli bir dayanaktır. Buna göre ayetteki zamirin merciiinin ‘Allah’ ismi olması gerekir. İlave bilgi olarak ise el-Enbiyâ Suresi 21/23. ayet bir tercihte bulunmaya imkân tanıyıcı mahiyettedir. Zira bu ayette Allah Teala hakkında “O, yaptıklarından sorgulanmaz; onlar ise sorgulanacaktır” buyrulması dilbilimsel ilkenin işaretini teyit etmektedir.

Konuyla ilgili en önemli örneklerden biri de ez-Zuhruf Suresi 43/61. ayettedir.

إِنَّهُ لَعَلَّمَ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْنَنُ رَّبُّهَا وَأَتَّبِعُونَ هَذَا صِرَاطَ مُسْتَقِيمٍ

“Şüphesiz O, kıyamet hakkında bir bilgidir. Bu yüzden kıyamet hakkında asla şüphe duymayın ve bana uyun; Dosdoğru yol budur”

PROBLEM	Ayette geçen إِنَّهُ ibaresindeki hu (هـ) zamirinin kimi veya neyi ifade ettiği hususunda üç ihtimal bulunması		
	BİRİNCİ İHTİMAL	İKİNCİ İHTİMAL	ÜÇÜNCÜ İHTİMAL
ANLAM	Şüphesiz, Hz. İsa kıyamet alametidir ya da Şüphesiz Hz. İsa kıyamet için bir bilgidir.	Şüphesiz ki Kur'an, kıyamet için bir bilgidir.	Hız. Muhammed kıyamet vaktine dair bir bilgidir.
ANLAMIN AÇIKLAMASI	Ayette geçen إِنَّهُ ibaresindeki hu (هـ) zamirinin mercii Hz.İsa'dır. Ayetin anlamı علم kelimesinin عَلَّمَ veya عَلَّمَ şeklinde okunmasına göre alamet ya da bilgi şeklinde değişmektedir. ³²	Ayette geçen إِنَّهُ ibaresindeki hu (هـ) zamirinin merci Kur'an'dır. ³³	Ayette geçen إِنَّهُ ibaresindeki hu (هـ) zamirinin mercii Hz.Muhammed (s.a.v.)'dir. ³⁴

³¹ Bkz. es-Suyûtî, I, s.600.

³² Cumhura göre bu kelimenin okunuşu عَلَّمَ şeklindedir. Buna karşılık İbn Abbas, Ebu Hureyre, Mücahid, Katade, Malik b-Dinar, Ebu'l-Aliye, Dahhak, Ebu Nadre, Abu Hind

ANLAMIN SEBEBİ	Ayetin içinde bulunduğu ayet grubunda yani zamirin içinde bulunduğu bu ayetin öncesi ve sonrasındaki ayetlerin Hz. İsa hakkında olması.	Kur'an bütünlüğü ve onun metinsel özelliğinden dolayı bu ayetin öncesi ve sonrasından bağımsız ara bir cümle olabileme ihtimalidir.	Ayet, öncesi ve sonrasındaki ayetlerden bağımsız bir ara cümle kabul edilmesidir.
-----------------------	---	---	---

Bu ayetin öncesi ve sonrasındaki ayetleri incelediğimizde yani ayetin içinde bulunduğu bağlama baktığımızda bu ayetlerin Hz. İsa hakkında olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda zamirin mercii Hz. İsa olmasına dayanak teşkil edecek hadis rivayetlerine de yer verilmektedir.³⁵ Hem ayetin siyak-sibakından hem de hadis rivayetlerinden dolayı müfessirlerin çoğunluğuna göre zamirin mercii Hz. İsa'dır.³⁶ Kur'an dışındaki bir kitap için ihtiva ettiği bir cümle veya bilginin öncesinde anlatılan konunun bir devamı olduğunu iddia etmekten daha doğal bir şey olamaz. Ancak Kur'an'ın nüzul şekli ve nass-olgu diyalektiği bu iddianın, her durum ve şartta geçerliliği olan bir iddia olmadığını göstermektedir. Yani Kur'an'ın elimizdeki mevcut Mushaf tertibi bazı ayetlerin öncesinde süregelen konunun devamı olmasını zorunlu kılmamaktadır.

Kur'an'ın bu özelliğinden dolayı mercii Hz. İsa olması kesin bir bilgi değildir. O halde ihtilafı giderici çözüm ne olmalıdır? Mercii neye göre tayin edilmelidir? Anlama ile ilgili bir soruna işaret eden bu soruları daha da artırmak mümkündür. Kesin bir kanaat ortaya konmadan önce Kur'an bütünlüğüne müracaat çözüme katkı sağlayabilir. Çünkü Kur'an'ı incelediğimizde mercii olması muhtemel iki ismin de bize belli bir fikir verebilecek şekilde birçok ayette geçtiği görülmektedir. Hz. İsa ile ilgili olarak Kur'an'da onun Allah katından bir mucize olduğu (Meryem 19/21), Allah'ın rasulü ve kelimesi olduğu (en-Nisa 4/171), salih (el-En'am 6/85), hikmet öğretilen bir kişi olduğu, alacalıyı iyileştirme, anadan doğma körlerin gözünü açma, ölüleri diriltme, çamurdan kuş şekli yapıp onlara hayat verme (el-Maide 5/110), beşikte ve yetişkinlikte insanlarla konuşabilme (Ali İmran 3/46) gibi mucizeler gösterdiği, Allah'ın onu katına

el-Gifari ve Zeyd b.Ali bu kelimeyi işaret, alamet anlamında عَلَمٌ şeklinde okumuşlardır. Ubey b.Ka'b ise bir rivayete göre hatırlatma anlamında كُرْدٌ şeklinde okumuştur. Bkz. İbn Atıyye, V, s.61; Ateş, VIII, s.291.

³³ Bkz. Muhammed Tahir b. Muhammed et-Tunusi İbn Aşur, *Tefsirü't-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus 1394/1973, Dârü't-Tunusiyye, C XXV, s.242-243; Esed, III, s.1006; Ateş, VIII, s.260.

³⁴ Genel kabul iki ihtimaldir ama bazı kaynaklarda Hz. İsa ve Kur'an ihtimalinin yanında Hz. Peygamber ihtimaline de işaret edilmektedir. Bkz. İbn Atıyye, V, s.61-62; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara 2006, Kitabiyat, s.236-237.

³⁵ Bu rivayetler için bkz. Buhârî, "Büyû", 102; Müslim, "İman", 155(281) ; Sabûnî, III, s.162.

³⁶ Bkz. er-Razî, XXVII, s.191; Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut 2003, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Cilt IV, s.254; en-Nesefî, IV, s.179; el-Mevdufî, V, s.269; Elmalılı, VII, s.58.

yükselttiği (en-Nisa 4/157) hakkında ayetler olduğu görülmektedir. Yine Âl-i İmrân Suresi 3/55. ayet de konuya ışık tutacak ayetlerdendir. Bu ayette Allah Teala Hz. İsa'ya hitaben: *"Ey İsa! Seni öldürecekim, seni katıma yükseltecekim, seni inkâr edenlerden temizleyecekim ve sana uyanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlere üstün kılacağım"* buyurmuştur. Gerçekten de bu ayetler Hz. İsa'nın doğumundan ölümüne kadar hayatında mucizevî bazı şeylerin olduğunu göstermektedir. Ancak Kur'an'ı Kerim'de doğumundan itibaren hayat hikâyesine değişik ayetlerde temas edilmesine rağmen, Onun kıyametten önce geleceğine dair net bir ifadeye rastlamamaktayız.³⁷ Ayrıca başka bazı ayetlerde yer alan O'nun durumunun Hz. Adem'in durumu gibi olduğu (Âl-i İmran 3/59), ancak bir elçi olduğu, yemek yediği (el-Maide 5/75; es-Saf 61/6), ve Allah'ın bir kulu olduğu (Meryem 19/30) gibi bilgiler de Hz. İsa'nın diğerleri gibi bir peygamber olduğuna işaret etmektedir.

Kur'an bütünlüğü çerçevesinde mercii Kur'an olması gerektiğine dair bir kanaat oluşturacak ayetler de bulunmaktadır. Nitekim doğrudan Kur'an'la alakalı olmasa da Âl-i İmran Suresi 3/19. ayette *"Kendilerine kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan ötürü ayrılığa düşmüşlerdir"* buyrulmaktadır. Bu da kitap ve ilim kelimelerinin aynı anlamda kullanıldığını göstermektedir. er-Râ'd Suresi 13/37. ayette ise *"Böylece biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. O halde, sen sana gelen ilimden sonra yine de onların hevalarına uyacak olursan, seni Allah'a karşı koruyacak ve O'na karşı savunacak hiç kimsen olmaz"* buyrulmuştur. Bu ayette ise Kur'an ile ilim aynı anlamda kullanılmıştır. Bu ayetlerin birincisinde Kitap, ikincisinde ise Kur'an birer ilim olarak ifade edilmiş; ama neyin ilmi olduğuna dair özel bir açıklama yapılmamıştır. Konumuzla alakalı ayette ise, *"O, kıyametin ilmidir."* buyrulmuş ilmin ait olduğu alan açıkça belirtilmiştir. Bu bakımdan eğer yukarıdaki iki ayetteki ilmin genel olarak bütün her şeyin ilmini içerdiğini kabul edersek ihtilaf edilen zamiri Kur'an'a irca edebiliriz.³⁸

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere doğru bağlamsal ilişkilendirmeler yapılamaması Kur'an'daki bazı zamirlerin tespitinde bağlamın yetersiz kalmasına veya birden çok sonucun muhtemel olmasına sebep olmaktadır. Bu problemin bir kısmı yukarıda da işaret ettiğimiz üzere hazır, somut, verili ve tekdüze olmayan bağlamın birçok unsuru ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır. Zorluğun önemli bir kısmı da Kur'an'ın bağlamsal özelliklerinin yeterince ortaya konulamamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü yukarıda sayılan Kur'an'ın sahip olduğu birçok özellik birer bağlamsal unsur olarak anlayan ve yorumlayan diğerlerinden farklı sonuçlara sevk edebilmektedir.

³⁷ Mehmet Ünal, "Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa'nın Ölümü, Ref'i ve Nüzûlü Meselesi", *İslamiyât*, Ankara 2000, Cilt 3, Sayı 4, s.142.

³⁸ Tiyek, s.42.

Kur'an'ın nüzul ve metinleşme süreci bakımından kendine has özellikleri bulunmasına karşın bu hususları dikkate almaksızın onun baştan sona telif edilmiş, silsile yoluyla konusal bütünlüğü olan bir kitap olarak değerlendirilmesi birden çok ihtimalin söz konusu olabileceği zamirlerin doğru anlamının tespitinde farklı tercihlere sebep olabilmektedir. Üstelik her bir tercih başka bir bağlamsal unsura dayanmaktadır. Bağlamın anlama ve yorumlamaya katkısından ziyade farklılığın bizzat kaynağı olduğu bu tür durumlarda problemin giderilmesi için yapılması gereken şunlar olmalıdır;

1- Kur'an bütünlüğü en zirvedeki bağlamsal unsurdur. Dikkate alma ağırlığında diğer bağlamsal unsurlardan daha önceliklidir. Dolayısıyla diğerleri buna zıt olmamalıdır. Bu ilke, ez-Zuhruf 43/61. ayetteki zamirin merciinin Kur'an olmasını gerektirir.

2- Kur'an'ın sözlü bir metin olmasıyla yazılı bir metin kabul edilmesi durumundaki çelişkilerde olguya ve tarihi gerçekliğe uygunluğu bakımından sözlü bir metin olması esas alınmalıdır. Hûd Suresi 35. Ayetteki zamirde bu unsurun dikkate alınması sonuç alınması açısından önemli katkı sağlayacaktır.

3- Bağlamsal unsurlar dilbilimsel ilkelere aykırı olmamalıdır. "Zamirin merciinde aslolan zamire yakın olmaktır"³⁹ ilkesinin dikkate alınması Şems Suresi son ayetteki ihtilafı büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

4- Sureler arası münasebet, ayetler arası münasebet, konular arası münasebet gibi ilişkilendirmelerde objektif kriterlerin olmadığı, bunların büyük ölçüde subjektif değerlendirmelere dayandığı unutulmamalıdır.

Bu ilkelere dikkat edilmediğinde bağlamın ihtilafı gidermedeki katkısı adeta devre dışı kalmakta hatta ve hatta bizzat bağlam ayırıştırıcı bir unsur haline gelmektedir.

Sonuç

Bu örnekler de göstermektedir ki zamirin mercii ile ilgili geliştirilen klasik ilkelerin bire bir uygulamasını Kur'an'da bulmak mümkün değildir. Örneklerde de görüldüğü üzere bazı zamirlerin mercii kolayca tespit edilebilmektedir. Bazıları ise metin içi ilişkiler ağı sayesinde tespit edilmeye çalışılmaktadır. Diğer bazılarında ise işin içine metin içi ilişkiler ağının yanında metin dışı ilişkilerin de girmesi gerekmektedir. Dolayısıyla zamirin mercii ile ilgili tespitte bağlamın önemli bir unsur olması sebebiyle "bağlam sayesinde mercii mutlaka tespit edilir" anlayışından ziyade ihtilafı her bir ayeti ayrı ayrı değerlendirmek ve tespitte katkı sağlayıcı bütün unsurları dikkate almak daha doğru bir yaklaşımdır. Bu yapılırken de dilbilimsel

³⁹ Bkz. es-Suyûtî, I, s.600. Bu ve diğer ilkeler için bkz. Selahattin Yılmaz, "Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Zamirlerin Mercileriyle İlgili Önemli Kurallar", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, Cilt V, Sayı 1, s. 111-123.

ilkeler kesinlikle dışarıda tutulmamalıdır. Aksi tavır, yani Kur'an'ın bağlamsal unsurlarının çokluğuna ve çeşitliliğine rağmen tek bir paradigma ile ona yaklaşmanın doğru anlama ve yorumlama arayışında takip edilen yolu akime uğratacağı muhakkaktır. Çünkü Kur'an, metin olarak kendine has özellikleri olan bir kitaptır. Bu özellikleri sebebiyle de tek bir bağlamsal kriter belirleyip bu kriter çerçevesinde çözüm üretmeye çalışmak anlayan ve yorumlayana her zaman isabet sağlamaz.

KAYNAKÇA

- ABDUH, Muhammed, *Tefsiru Cüz'i Amme*, Kahire 1904, Matbaatu Bulak el-Emiriyye.
- ALBAYRAK, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul 1996, Şule Yayınları.
- , *Tefsir Usulü*, İstanbul 1998, Şule Yayınları.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988-1991, Yeni Ufuklar Neşriyat, Cilt X.
- AYDIN, İsmail, *Kur'an Mübhemleri Olarak Zamirler*, İzmir 2012, Tıbyan Yayıncılık.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul 2004, Bayraklı Yayınları, Cilt XXI.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1997, TDV Yayınları.
- CÜNDİOĞLU, Düccane, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul 1999, Kitabevi.
- ÇİÇEK, M. Halil, *Kur'an Nasıl Bir Kitaptır*, İstanbul 2007, Beyan Yayınları.
- DEMİR, Ömer – ACAR, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul 1992, Ağaç Yayıncılık.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul 2006, Ensar Neşriyat.
- ed-DERVİŞ, Muhyiddin, *İrabu'l-Kur'an-ı Kerim ve Beyânuhu*, Beyrût 1992, Daru İbn Kesir, Cilt X.
- el-ENDELÜSÎ, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz* (Thk: Abdusselam Abdussafi Muhammed), Beyrut 1993, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Cilt III).
- el-MEVDUDÎ, *Tefhimu'l-Kur'an*, İstanbul 1986, İnsan Yayınları, Cilt II.
- en-NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed, *Medariku't-Tenzil ve Hakâyiku't-Te'vil*, (Thk: Muhammed eş-Şa'ar), Beyrut 1996, Daru'n-Nefâis, Cilt IV.

- er-RAZİ, Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Kahire trs., el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Cilt XXXI.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı* (Çev: Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk), İstanbul 1999, İşaret Yayınları, Cilt I.
- es-SUYÛTÎ, Celaluddin Abdurrahman, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*, (Ta'lik: Mustafa Dib el-Buga), Beyrut 2002/1422, Dâru İbn Kesir, , Cilt I.
- et-TABERÎ, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Cami'u'l Beyan an Te'vîli'l-Kur'an*, Beyrût 2002, Daru'l-A'lam-Daru İbn Hazm, Cilt XII.
- ez-ZECCAC, Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl, *Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuhu*, Beyrut 1988, Âlemü'l-Kütüb, Cilt V.
- ez-ZEMAŞSERÎ, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf*, Beyrut 2003.
- ez-ZERKEŞÎ, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Thk: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1957/1376, Cilt I.
- GEZER, Süleyman, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara 2008, Ankara Okulu Yayınları.
- İBN AŞUR, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi, *Tefsîrû't-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus 1394/1973, Dârü't-Tunusiyye, C XXV.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Muhtasar Kur'an'ı Kerim Tefsiri* (Haz: Bekir Karlığa), İstanbul 1990, Çağrı Yayınları, Cilt XI.
- ÖZSOY, Ömer, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara 2004, Kitabiyat.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara 2006, Kitabiyat.
- , *Meal Kültürümüz*, Ankara 2008, Ankara Okulu Yayınları.
- PAK, Zekeriya, "Meâllerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri ve Anlam ve Dil Estetiği Açısından Yol Açtığı Problemler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, Ankara 2007, DİB Yayınları, Cilt II, s.444.
- , *Allah İnsan İletişimi*, Ankara 2005, İlahiyat.
- RIZA, Muhammed Reşid, *Tefsîru'l-Menar*, Beyrût 2005, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Cilt XII.
- SABÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, İstanbul trs., Dersââdet, C.II.
- SERİNSU, Ahmet Nedim, *Kur'an ve Bağlam*, İstanbul 2008, Şule Yayınları.
- TİYEK, Fatih, "Zamirlerin Mercii İle İlgili İhtilafların Tefsire Etkisi", KSÜ SBE, Kahramanmaraş 2008, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- ÜNAL, Mehmet, "Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa'nın Ölümü, Ref'i ve Nüzûlü Meselesi", *İslamiyât*, Ankara 2000, Cilt 3, Sayı 4.
- ÜNVER, Mustafa, "Kur'an'ı Anlamada "Söz" Merkezli Bir Vasatın Rolü", *İslamiyat VI*, Sayı 1, Ankara 2006.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul trs., Azim Dağıtım, Cilt IX.
- YILMAZ, Selahattin, "Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Zamirlerin Mercileriyle İlgili Önemli Kurallar", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, Cilt V, Sayı 1.

